

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

Рецензія на монографію: Павлова Т. Г. Негосударственная высшая школа Харькова в начале XX века: Монография. – Харьков: «Издательство Сага», 2012. – 408 с.

Монографія «Недержавна вища школа Харкова на початку XX століття» написана на досить актуальну тему. Останні два десятиліття українська вища школа знаходиться в стані перманентного реформування, обумовленого відновленням недержавного сектору вищої освіти, появою нових спеціальностей, змінами в змісті навчального процесу та долученням національних університетів до Болонського процесу з метою входження до єдиного європейського простору, що формується. Тому зросла увага науковців і до історії вищої освіти. Але історія недержавного сектору вищої освіти на місцевому рівні, зокрема, у Харкові, досліджена недостатньо. Всі наявні публікації присвячені окремим проблемам окремих вишів. Дана монографія є першою спробою вивчення становлення й розквіту всіх ВНЗ, що були засновані в місті в результаті громадської ініціативи на початку XX ст.

У першому розділі автор стисло охарактеризував історію формування в Російській імперії в XIX столітті культурного простору, який зумовив появу нових форм громадської самоорганізації та низки суспільно важливих культурно-просвітницьких й освітніх проєктів; висвітлив діяльність громадських організацій і численних представників дворянської та різночинної інтелігенції, зусиллями яких була створена розвинена система вищої освіти; проаналізував особливе місце і роль професорів харківських вишів (головним чином університету та технологічного інституту) у створенні й забезпеченні попиту на освіту серед різних соціальних груп.

Кожний наступний розділ присвячений конкретному ВНЗ і тим людям і організаціям, які його заснували. Причому, в структурному плані спочатку висвітлюється загальноєвропейський, потім загальноросійський контекст розвитку спеціальної та жіночої вищої освіти. Це дозволяє побачити проблему в цілому та правильно оцінити масштаби й глибину досягнень харків'ян у цій галузі. Адже об'єктивні причини розвитку вищої освіти в цілому й недержавної вищої школи, зокрема, були подібні в усьому світі, тому ці процеси в різних країнах відбувалися паралельно.

Монографія написана на основі широкого кола архівних джерел, публікацій у місцевій пресі, звітів про роботу вишів і товариств-засновників, аналізу наукової літератури тощо. Багата джерельна база дозволила автору виправити помилки, припущені окремими авторами стосовно дат відкриття недержавних ВНЗ або періоду їх існування. Встановлено точну кількість вишів, що були відкриті в Харкові впродовж 1906–1917 років. Усього їх було сім: Вищі жіночі курси Н. І. Невіанд (1906–1910), Вищі жіночі курси Товариства взаємодопомоги трудящих жінок (1907–1919), Жіночий медичний інститут Харківського медичного товариства (1910–1919), Вищі комерційні курси / Комерційний інститут Харківського купецького товариства (1912–1919), Харківський жіночий політехнічний інститут Південно-Російського товариства технологів (1916–1919), Вищі жіночі курси сільського господарства і лісівництва (1917–1919), Харківський міський народний університет (1917–1919). Проаналізовано причини їх заснування, проблеми, з якими довелося боротися ініціаторам, шляхи й методи їх подолання. Охарактеризовано також деякі нереалізовані освітні проєкти. І хоча характеристика навчальних закладів нерівноцінна через брак джерел, загалом створено цілісну картину недержавного сегменту системи вищої освіти в місті.

Слід зауважити, що ці навчальні заклади за нетривалий період роботи зробили вагомий внесок у розширення та збагачення культурно-освітнього простору. В їхніх аудиторіях тисячі юнаків і дівчат різних національностей, віросповідань і станів змогли підвищити свій освітній рівень, здобути професію лікаря, вчителя, економіста або почати опановувати професію інженера, технолога, агронома, лісівника. Вони не тільки виконували своє пряме призначення – готували спеціалістів вищої кваліфікації, а й об'єктивно відвернули від еміграції десятки молодих людей, що не мали можливості навчатися в російських державних вищах, а у важкі воєнні й революційні роки сприяли збереженню науково-педагогічних кадрів та студентського контингенту, завдяки тому що юнаків, які пішли на фронт, у навчальних аудиторіях замінили дівчата.

Дана монографія відрізняється від більшості аналогічних праць великою кількістю інформації про засновників (головним чином громадські організації) та конкретних представників цієї громадськості – конкретних людей, зусиллями яких і була створена в Харкові розгалужена мережа вищої освіти.

Історія недержавної вищої школи в Харкові – це історія боротьби, поразок і перемог харківської громадськості за право долучитися до великого і прекрасного світу Науки та Освіти для всіх, хто цього прагне. Вона охоплює нетривалий період із 1907 по 1919 рік – саме в цей час у місті працювали сім недержавних вишів. Парадоксально, але історія недержавної вищої школи початку ХХ століття певним чином повторює історію державної вищої школи початку ХІХ століття – Харківський університет теж з'явився як результат місцевої громадської ініціативи.

Це дослідження загалом розв'язує питання щодо мережі вищих навчальних закладів Харкова в дореволюційний період і кладе край штучному поглибленню історії сучасних вишів.

Книга відновлює історичну справедливість щодо багатьох чудових харків'ян, які не критикували несправедливі й недосконалі порядки імперії, а активно творили нові, більш справедливі й досконалі, в одному окремо взятому місті, використовуючи кращий європейський і російський досвід. Причому в цій творчій праці харківська громадськість долала політичні розбіжності, станові й національні образи. Нинішнім харків'янам є чому повчитися у своїх попередників і є чим пишатися, завдяки їм.

Монографія може бути корисною для дослідників історії, культури, освіти, громадських рухів Харкова дореволюційного періоду, для студентів, учнів і всіх небайдужих до історії рідного краю.

Доцент кафедри українознавства
філософського факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна
Л. А. Бортник